

УДК 336.71

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПРОБЛЕМНИХ КРЕДИТІВ БАНКУ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Юлія Ігорівна ОСЕЧКО

аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»

E-mail: Julia_ose4ko@ukr.net

Анотація. У статті розглянуто сутність поняття «проблемний кредит» та його вплив на стабільність банківського сектору. Здійснено аналіз класифікації проблемної заборгованості та надано характеристики її видів. Доведено необхідність підвищення ефективності управління якістю кредитного портфеля.

Аннотация. В статье рассмотрена сущность понятия «проблемный кредит» и его влияние на стабильность банковского сектора. Проведен анализ классификации проблемной задолженности и предоставлена характеристика ее видов. Доведена необходимость анализа качества кредитного портфеля.

Ключові слова: банк, проблемний кредит, реальна кредитна заборгованість, потенційна кредитна заборгованість, якість кредитного портфеля.

Ключевые слова: банк, проблемный кредит, реальная кредитная задолженность, потенциальная кредитная задолженность, качество кредитного портфеля.

Постановка проблеми. Важливою складовою розвитку як банківської системи в цілому, так і окремого банку є формування якісного кредитного портфеля. Недосконалий ризик-менеджменту кредитних операцій, результатом якого є збільшення рівня кредитної заборгованості, негативно впливає як на ліквідність, так і на фінансову стійкість банку. Усе це дає підстави стверджувати, що аналіз проблемної кредитної заборгованості та її класифікація, а особливо розуміння сутності проблемного кредиту, є актуальним завданням, від вирішення якого залежить фінансовий стан, конкурентоспроможність та довіра не тільки до банків, а й до всієї банківської системи країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів займалися дослідженням поняття «проблемний кредит», а саме: О. Барановський, Г. Белоглазова, Т. Болгар, М. Власенко, Г. Карчева, О. Крухмаль, О. Лаврушин, В. Лагутін, Н. Ликова, Л. Примостка, Дж. Сінкі, Р. Слав'юк, Т. Смовженко, Л. Слобода, О. Яременко та інші. Водночас наявність значних обсягів проблемних кредитів та високі ризики в діяльності банків свідчить про актуальність теми дослідження.

Мета статті полягає в розробленні теоретичних аспектів щодо сутності проблемного кре-

диту, класифікації його видів та надання практичних рекомендацій з покращення управління кредитними ризиками.

Досягнення зазначеної мети дозволить правильно відображати статистичні дані щодо якості кредитного портфеля, які будуть базуватися не тільки на реальній, а й на потенційній проблемній заборгованості, що дозволить підвищити ефективність управління проблемними кредитами банків.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Значні обсяги проблемних кредитів, які зумовили величезні збитки банків, та великі обсяги отриманих кредитів рефінансування, котрі банки мають повернути, свідчать про високі ризики та недостатньо фінансову стійкість банківської системи, обмежені можливості кредитування та необхідність реформування банківської системи [1, с. 413]. Досвід України та інших країн доводить, що зростання проблемної заборгованості є закономірним наслідком фінансових криз. Так, тільки за 2014-2015 рр. прострочені кредити банків України збільшилися в 2,9 разів до 202 млрд. грн., а їх частка в загальному обсязі наданих кредитів зросла з 7,7% до 21,2% станом на 01.12.2015 р. (рис.1), проте за даними спеціалізованих агентств рівень проблемності досягає 50%.

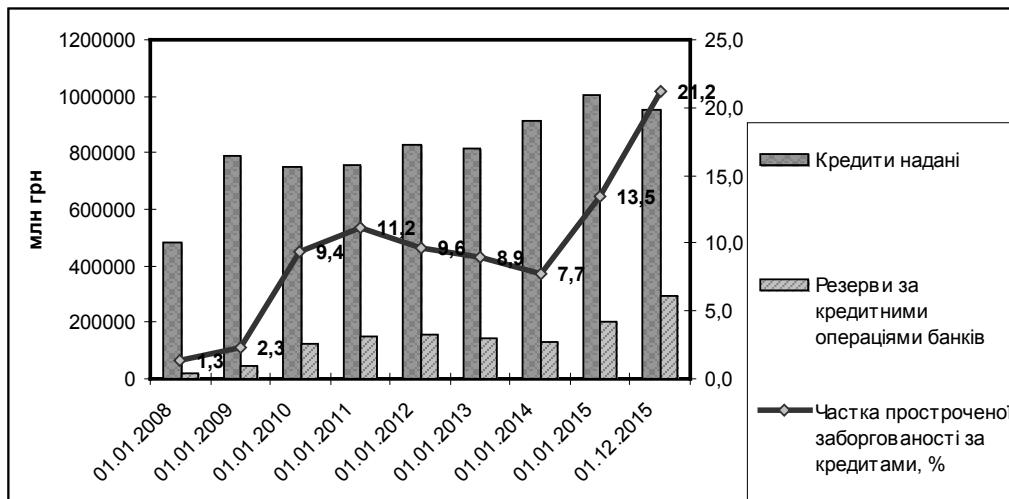

Рис. 1. Динаміка обсягів наданих кредитів банками України та рівня простроченої заборгованості за 2008-2015 рр.

Джерело: розроблено автором за даними джерела [2]

Великі обсяги проблемних кредитів зумовлені також значними обсягами реструктуризованих кредитів, вагома частина яких може бути неповернена, оскільки більше половини підприємств в Україні є збитковими і зберігається дефіцит обігового капіталу. Багато банків і позичальників ризикують ув'язнути в ризиковій спіралі: зростання простроченої заборгованості – нарощування резервів за проблемними кредитами – зменшення кредитних ресурсів – скорочення обсягів кредитування – дефіцит обігового капіталу – зростання простроченої заборгованості та неповернень виданих кредитів [1, с. 429].

Ефективне управління проблемними кредитами ускладнюється тим, що на сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння сутності «проблемний кредит». Як відомо, аналіз рівня проблемної заборгованості банками відбувається самостійно, більш того, для вітчизняних банків алгоритм розрахунку проблемної заборгованості чітко не прописаний [3, с. 170]. Більшість банків визначає проблемні кредити відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), яка більше орієнтується на судження банків та їхніх аудиторів. Так, стандарт 39 визначає: «Корисність фінансового активу або групи фінансових активів зменшується і збитки від зменшення корисності виникають, якщо і тільки якщо є об'єктивне свідчення зменшення корисності внаслідок однієї або кількох подій, які відбулися після первісного визнання активу (подія збитку), і така подія (або події) збитку впливає (впливають) на попередньо

оцінені майбутні грошові потоки від фінансового активу або групи фінансових активів, які можна достовірно оцінити. Може бути неможливим ідентифікувати одну, окрему подію, що спричинила зменшення корисності. Скоріше поєднаний вплив кількох подій може спричинити зменшення корисності». Як бачимо, проблемний кредит визначається через зменшення його корисності внаслідок настання певних подій.

Відповідно до Постанови № 426 від 17.08.2012 р. Національний банк визначає поняття «проблемні активи» як негативно-класифіковані активи, які складаються з наданих кредитів/фінансових зобов'язань, операцій з розміщення її коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, цінних паперів, що обліковуються в портфелях банку на продаж та до погашення, дебіторської заборгованості, що класифіковані за IV та V категоріями якості, цінних паперів, що обліковуються в торговому портфелі банку, за якими сума накопиченої уцінки перевищує 50 відсотків від вартості їх придбання (тобто балансової вартості цінних паперів без включення накопиченої уцінки та нарахованих доходів за ними), включаючи нараховані доходи за всіма цими операціями. З огляду на зазначене, Національний банк включає до проблемних кредитів як кредити, так і фінансові зобов'язання (гарантії, поручительства, акредитиви, авалі та акцепти, що надані банком та зобов'язання з кредитування, що надані банком, класифіковані за IV та V категорією) та нараховані доходи за цими операціями. Науковці

ж часто при визначенні сутності проблемного кредиту не включають фінансові зобов'язання та нараховані доходи.

Зауважимо, що кожна країна аналізує рівень проблемної заборгованості на основі внутрішніх стандартів, невід'ємною складовою яких є трактування поняття проблемного кредиту. Проте, для правильного аналізу якості кредитного портфеля, потрібно також враховувати думку експертів спеціальних агентств щодо сутності цього поняття. Наприклад, Міжнародний валютний фонд (МВФ) визначає проблемний кредит як зобов'язання, повне погашення якого сумнівне внаслідок неадекватного фінансового стану позичальника чи забезпечення за цим зобов'язанням, а також спостерігається прострочення сплати основного боргу й/або відсотків за ним більше 90 днів [4]. Базельський комітет з банківського нагляду трактує проблемний кредит як кредитний продукт, за яким існують істотні порушення строків виконання зобов'язань перед банком, істотне погіршення фінансового стану боржника, погіршення якості забезпечення [5]. Як бачимо, визначення МВФ і Базельського комітету практично ідентичні і враховують три ознаки: погіршення фінансового стану, якість забезпечення і прострочення погашення кредиту. Втім визначення МВФ є більш конкретним, оскільки в ньому вказується термін прострочення (більше 90 днів – період, коли кредит автоматично стає

проблемним). Разом з тим такі словосполучення у визначенні Базельського комітету як «істотні порушення строків», «істотне погіршення фінансового стану», «погіршення якості забезпечення» можна трактувати по-різному.

Систематизація існуючих визначень проблемного кредиту засвідчила, що в своїй більшості вони базуються на визначеннях МВФ та Базельського комітету і розглядають проблемний кредит за такими ознаками: своєчасність погашення кредиту, погіршення фінансового стану позичальника та недостатність забезпечення (табл. 1). На нашу думку, найбільш прийнятним є визначення проблемного кредиту І. Таранухи [10, с. 241], яка крім зазначених ознак, розглядає додатково ще й наявність негативної інформації про здатність позичальника виконати свої зобов'язання. Важливим є і те, що І. Тарануха до проблемних кредитів відносить не тільки прострочену, а й частину строкової та реструктурованої кредитної заборгованості, за якими встановлено ознаки проблемності повернення. Проте, науковці, при визначенні проблемного кредиту, не враховують несплачених відсотків та фінансових зобов'язань з кредитування, кількість днів прострочення, організаційні ознаки проблемності, які в комплексі з фінансовими дозволять підвищити ефективність управління проблемними кредитами.

Таблиця 1

Визначення поняття «проблемний кредит»

Автор	Визначення
Т. Болгар [6, с. 51]	Проблемний кредит – кредит, за яким своєчасно не проведено один чи кілька платежів, або виникли обставини, що викликають сумніви стосовно своєчасного та повного повернення наданого кредиту через фінансову нестійкість позичальника, недостатню забезпеченість чи незабезпеченість кредиту, або з інших причин, що впливають на можливість неповернення кредиту та відсотків за його користування позичальником.
О. Яременко [7, с. 1084]	Проблемний кредит – кредит, за яким своєчасно не проведені один чи кілька платежів, через погіршення фінансового стану боржника, існує потенційна загроза часткової або повної втрати для банку його коштів за кредитними зобов'язаннями, що може призвести в майбутньому до економічних збитків банку.
В. Кльоба [8, с. 241]	Проблемний кредит – кредит, за яким банк вбачає небезпеку своєчасного і повного його погашення внаслідок дії різноманітних чинників (економічних, юридичних, соціальних тощо)
М. Власенко [9, с. 241]	Проблемними вважаються видані кредити (сума основного боргу), платежі за якими не здійснюються у початкові встановлені терміни.

<p>I. Тарануха [10, с. 241]</p>	<p>Проблемна заборгованість за кредитами – це сукупність простроченої заборгованості, а також частини строкової та реструктурованої заборгованості, за якими встановлено ознаки проблемності повернення, пов'язані з недостатністю або відсутністю забезпечення за кредитом, наявністю ознак фінансових проблем у позичальника або наявністю негативної інформації про його здатність виконати свої зобов'язання</p>
-------------------------------------	--

Джерело: розроблено автором

Критично проаналізувавши вище наведені визначення проблемного кредиту (табл. 1), пропонуємо розглядати це поняття як у вузькому так і в широкому значенні. У вузькому значенні проблемний кредит – це прострочений кредит/фінансове зобов'язання та нараховані доходи за цими операціями, строк сплати за якими прострочений більше 90 днів, тобто кредитна заборгованість, класифікована за IV і V категоріями якості. Таке визначення частково співпадає з визначенням негативно-класифікованих кредитів, яке надається Національним банком України.

В широкому розумінні визначення проблемного кредиту включає реальну проблемну кредитну заборгованість та потенційну проблемну кредитну заборгованість. Тому, під проблемним кредитом слід розуміти сукупність простроченої кредитної заборгованості (кредитів/фінансових зобов'язань, відсотків), строк сплати за якою прострочений більше 31 дня за основним боргом та/або відсотками, та частину заборгованості за реструктуризованими, рефінансованими, пролонгованими кредитами, за якими існує ризик несвоєчасного погашення заборгованості, зниження ринкової вартості забезпечення, погіршення фінансового стану позичальника, та/або мають місце організаційні ознаки проблемності. Таке визначення включає крім кредитів III, IV і V категорії якості, також потенційно проблемні кредити, для яких, крім вищезазначених ознак проблемності повернення кредиту, характерні також організаційні особливості: несвоєчасне подання позичальником фінансової звітності та небажання надати пояснення за даними звітності; часті зміни юридичної адреси, місця знаходження, номерів телефонів і т.д.; радикальні зміни у складі керівників підприємства-позичальника; тривала відсутність контактів з керівництвом та співробітниками підприємства; часті прохання відстрочити виплати за раніше наданими позиками; необґрунтовані зміни в планах діяльності позичальника, перехід на нові ринки збуту продукції; несприятливі тенденції розвитку ринку,

на якому здійснює свою фінансово-господарську діяльність позичальник.

Це дає підстави відносити до проблемних позик не тільки прострочені, а й сумнівні щодо повернення кредити, виходячи з того, що правовими актами НБУ визначене таке трактування понять:

– прострочені кредити (заборгованості, які не погашені в термін (строк), встановлений договором) [2];

– сумнівні кредити (група, за якою виконання зобов'язань із боку позичальника/контрагента банку в повній сумі, з урахуванням фінансового стану позичальника й рівня забезпечення, під загрозою, ймовірність повного погашення кредитної заборгованості низька й становить 50 відсотків чистого кредитного ризику. Кількість календарних днів прострочення становить 91-180 днів [11, с. 84]. Постанова Національного банку України «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» від 25.01.2012 № 23 розглядає сумнівний кредит як IV категорію ризику (високий ризик).

Важливою складовою проблемної заборгованості є реструктуризовані, рефінансовані та переоформлені кредити.

Реструктуризовані кредити – кредити, за якими змінено умови повернення кредиту, відповідно до яких позичальнику тимчасово надаються пільгові умови погашення, наприклад, зменшення розміру щомісячного платежу, тимчасова відстрочка з погашення основної суми кредиту та/або процентів, зміна графіку погашення, збільшення строку кредитування [11, с. 84], повністю або частково скасування пені та штрафних санкцій за несвоєчасне виконання зобов'язань по кредиту, здійснено конвенцію (переведення валютних кредитів у гривневі). Рефінансовані кредити – погашення взятих раніше кредитних зобов'язань за допомогою оформлення нового кредиту [11, с. 84]. Переоформлені кредити – кре-

дити, які було переоформлено на іншу фізичну або юридичну особу.

Як відомо, до проблемних кредитів відносять виключно суму прострочених платежів за кредитом згідно даних бухгалтерської звітності, а не загальний обсяг кредитів, за якими допущено прострочення. Тобто, обсяг простроченої заборгованості, що знайшов відображення у фінансовій звітності, є значно меншим порівняно із загальним обсягом кредитів, за якими допущено прострочення, що у свою чергу призводить до неправильного визначення рівня проблемних кредитів банку.

Європейські країни по-різному класифікують види проблемних кредитів. Більшість держав поділяють їх на 3 категорії: субстандартні, сумнівні та безнадійні. Також мають місце відмінні підходи щодо оцінки якості реструктуризованих кредитів, які за міжнародними стандартами рейтингових агентств, таких як Fitch, Moody's, також вважаються проблемними. Перший підхід полягає у тому, що після реструктуризації проблемного кредиту, він повинен залишатись у категорії прострочення до отримання виплат процентів та повернення суми кредиту. Другий - дозволяє реструктуризованому кредиту отримати статус стандартного.

В українських банках існує практика, коли реструктуризований кредит, не відносять до проблемних, оскільки з переоформлених та рефінансованих позик сплачуються, як мінімум

відсоткові відрахування. Проте, як відомо, реструктуризація дозволяє тільки на певний час приховати проблеми з обслуговуванням кредиту. Причиною неврахування реструктуризованих кредитів можна вважати бажання банку скрити справжню якість свого кредитного портфеля. Справа в тому, що просто віднести кредит до категорії проблемності – недостатньо. Необхідно сформувані під нього адекватний резерв на відшкодування можливих втрат за цим кредитом. А резерви – це витрати, які можуть зробити банк збитковим. В свою чергу, збиток призводить до зменшення капіталу банку, що може призвести до порушення нормативів капіталу (Н1, Н2), що свідчить про недостатність капіталу на покриття ризиків і банк визнається проблемним із усіма відповідними наслідками

Також, в Україні простежується практика, коли певна юридична фірма або фізична особа одночасно має проблемну кредитну заборгованість у кількох банках, проте в одному банку вона обліковується за IV категорією (високий ризик), а в іншому – як II категорія - помірний ризик. В європейських країнах відмінний підхід. Оскільки, при аналізі проблемного кредиту здійснюється студіювання фінансового стану позичальника, то у разі дефолту за одним кредитом, автоматично всі інші відносяться до непрацюючих.

Відповідно до наведених визначень та базуючись на дослідженнях учених можна виділити певні види проблемних кредитів (рис.2).

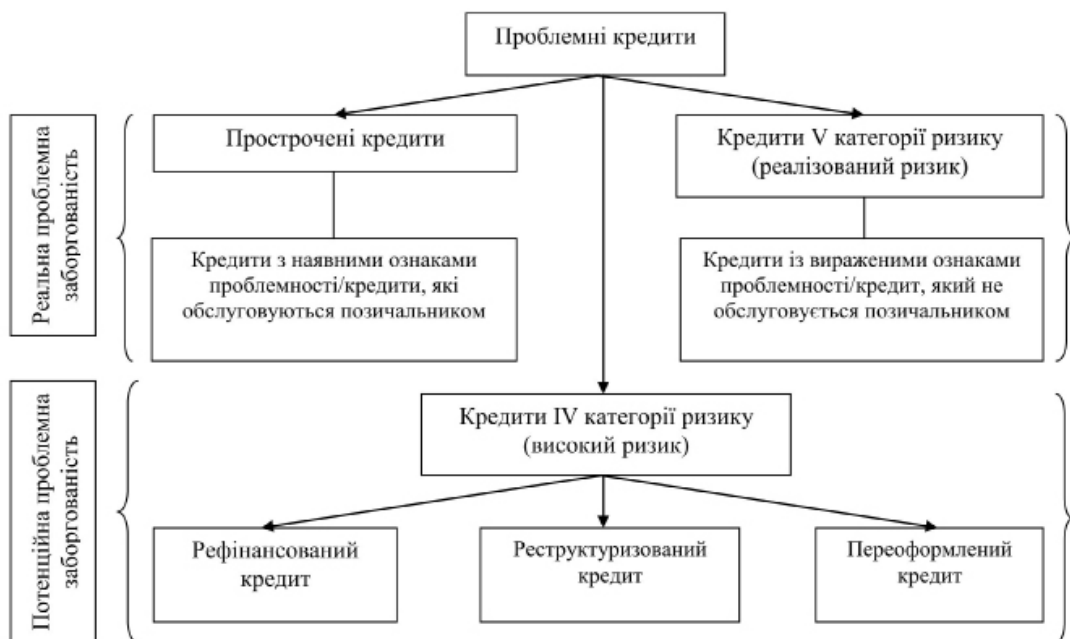

Рис. 2. Класифікація проблемних кредитів

Джерело: розроблено автором

У науковій літературі існують різні підходи щодо класифікації проблемних кредитів. Зокрема, класифікації, запропоновані Н. Ликовою [12] та О. Крухмаль [13] доцільно використовувати при обґрунтуванні вибору інструментів управління проблемними кредитами банку. Це дозволить підвищити ефективність управління, уникнути зайвих втрат. Також підхід до класифікації проблемних кредитів представлений у Постанові НБУ № 23 від 25.01.2012 року.

Як відомо, впродовж певного періоду часу, можна спостерігати чимало сигналів, які свідчать про порушення фінансового стану позичальника та ймовірність не сплати ним кредитних зобов'язань. Л. П. Слобода [14, с. 47] розглядає внутрішні (методологічні, регламентувальні, організаційні та фінансово-бухгалтерські) та зовнішні (пов'язані із діяльністю позичальника та зі зміною зовнішнього середовища) фактори, на основі яких можна передбачити зміни якості кредитного портфеля. Економісти-практики вважають, що особливу увагу слід приділити факторам, пов'язаним із діяльністю банку, оскільки вони є керованими і контролюються менеджментом банку [3, с. 169].

Список використаних джерел:

1. Карчева Г.Т. Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України. – НАН України; Інститут економіки та прогнозування. – К., 2012. – 520 с.
2. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
3. Бондаренко Л.А., Стародубцева Т.В. Оцінка портфеля проблемних кредитів комерційних банків України в контексті забезпечення стабільності банківської системи // Вісник Університету банківської справи Національного банку України – 2014. – № 2 (20). – с.169-172.
4. Financial Soundness Indicators – Compilation Guide. – IMF. – March, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/index.htm>.
5. Angklomkiew S., George J., Packer F. Issues and developments in loan loss provisioning: the case of Asia.–BIS Quarterly Review, December 2009.– р. 74.
6. Болгар Т. М. Проблемні кредити банків як результат реалізації кредитного ризику // Еко-

Висновки. Якість кредитного портфеля є визначальним чинником фінансової стабільності окремих банків та банківської системи в цілому. Проблемна кредитна заборгованість є основним фактором зростання кредитного ризику, а її різке збільшення може негативно вплинути на платоспроможність банку. У зв'язку з цим особливого значення набуває підвищення ефективності управління проблемними кредитами, яке у свою чергу, неможливо здійснити без чіткого розуміння сутності проблемного кредиту та класифікації його видів.

Систематизація існуючих підходів до розуміння сутності проблемного кредиту дозволила розглянути його як у вузькому розумінні (реальна проблемна заборгованість), так і в широкому розумінні (сукупність реальної та потенційної проблемної кредитної заборгованості). Тому, на основі запропонованого визначення проблемного кредиту, була розроблена його класифікація, використання якої сприятиме підвищенню ефективності управління якістю кредитного портфеля банків.

номічний нобелівський вісник. 2014. № 1 (7). – с. 50- 58

7. Яременко О. Р., Лисенко Е. Ю. Проблемні кредити банків: сутність, сучасний стан та методи їх регулювання // Глобальні та національні проблеми економіки. – Випуск 8. 2015. – с. 1080-1085

8. Кльоба В. Л. Ситуаційний центр банку як ефективний напрям удосконалення управління врегулюванням проблемної заборгованості / В. Л. Кльоба // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – № 19.8. – С. 240–246.

9. Власенко М. Моделирование уровня проблемных банковских кредитов в странах СНГ и Балтии [Текст] / М. Власенко // Банковский вестник (рус.). – 2012. – №5. – С.27–34.

10. Тарануха І. Ю. Підходи до визначення проблемної кредитної заборгованості 2012 [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/6911/1/Taranukha.PDF>.

11. Карпенко О. В. Сутність та фактори появи проблемних кредитів банків України / Карпен-

ко О. В // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки. – 2013. – № 5. – С. 80-89.

12. Лыкова Н. М. Подходы к классификации проблемных кредитов и методы управления ими в коммерческом банке / Н. М. Лыкова // Банковские услуги. – 2012 №11 С.18-25.

13. Крухмаль О. В. Проблемні кредити банку: підходи до визначення сутності та

класифікації, 2012 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/9105/1/PL_Krukhmal.pdf.

14. Слобода Л. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 4. – С.46-51.